

НАТАЛІЯ БАНДИЛО

ЛЬВІВЩИНА

Харків
«ФОЛІО»
2018

Бродівський район

Герб Бродівського району

Бродівський район знаходиться на північному сході Львівської області. Географічно відноситься до малого Полісся. Тут беруть початок річки басейну Дніпра — Стир, Іква, басейну Дністра — Серет. Бродівщина надзвичайно багата на культурні та історичні пам'ятки. Районний та адміністративний центр — місто районного значення **Броди**. Населення становить 59 981 особа (на 1 серпня 2013 року). Площа району — 1162 км². Утворено 17 січня 1940 року. Відстань зі Львова до районного центру 103 км.

Саме місто **Броди** знаходиться фактично на межі між Галичиною і Волинню. До 1569 року тут пролягав кордон між Польською короною та Великим князівством Литовським, а з 1772 року — між Австрійською та Російською імперіями. Давнє поселення Броди лежало на важливому шляху, що пролягав на Володимир і Київ. Назва містечка, напевно, походить від того, що недалеко протікають дві річки, а місцевість надзвичайно заболочена. Через неї переправлялись убрід, звідси і назва Броди. Поселення, яке тут знахо-

дилось, вперше згадується у «Повчанні Володимира Мономаха своїм дітям». Літочислення Бродів ведеться від 1084 року. Орди монголо-татарського князя Батия сплюндрували Броди й околиці в 1241 році. З XV ст. село Броди належить до магнатів Каменецьких, а з 1580 року — переходять у власність родини Жолкевських, з 1629-го тут хазайнують Конецпольські, потім у 1682-му — Собеські, а з 1704-го надовго потрапляють у власність Потоцьких, а їх родовий символ стає гербом міста — у лазуровому полі срібний п'ятираменний хрест.

У 1584 році Броди отримують магдебурзьке право і статус міста. У 1630—1635 роках тут будується фортеця за зразками нового голландського фортифікаційного мистецтва, за проектом Гійома де Боплана на кошти тодішнього власника міста, великого корон-

Герб Пилява — символ Бродів до 1939 року

ного гетьмана Станіслава Конецпольського. Коли Броди належали до родини Потоцьких, у XVIII ст. Станіслав Потоцький перебудовує фортецю на барокову резиденцію. У 1812 році за наказом австрійського уряду Вінцент Потоцький розбирає фортифікації з боку міста. Приблизно у 1833-му Броди купив Ян Казимир Молодецький, і це місто перебувало у їхній власності аж до 1939 року. Після першого поділу Польщі у 1772 році Броди опинилися фактично на кордоні з Російською імперією і отримали статус «вільного торгового міста». Місто жило з прикордонної торгівлі й у першій половині XIX ст. налічувало майже 20 тис. мешканців, більшість з яких становили жиди (євреями їх стали називати вже під час радянської окупації). На той час Броди стають третім по величині містом Галичини (після Львова і Кракова). Після Першої світової війни, коли кордон пересунувся на схід, Броди стали занепадати. З Бродівською гімназією пов'язані імена Івана Труша, Василя Щурата, Мирона Тарнавського, класика австрійської літератури Йозефа Рота.

Також збереглися тут цікаві храмові споруди: церква Воздвиження Чесного Хреста (колишній костел, збудований близько 1660 року), Різдва Пресвятої Богородиці (XVII—XVIII ст.), Святого Юра і Святої Трійці (середина XVIII ст.).

Церква Святої Трійці зовні практично не відрізняється від типової тридільної архітектури Гали-

Церква Святої Трійці

чини, але унікальність її полягає в різних іконостасах, що відразу виділяє її серед інших споруд. Храм був збудований в 1744 році, пережив не одну реставрацію. Головною цінністю цієї церкви є унікальна ікона Святої Трійці, яка була встановлена в головному престолі ще в 1829 році. З 1960-х церкву закривають і віддають під клуб. У 1994 році в церкві проводиться нова реконструкція. В середині і зовні її реставрують за проектом Б. Кіндзельського. За його задумом встановили новий іконостас з використанням окремих елементів XVIII ст. У дворі, поруч із церквою, розташована дерев'яна дзвіниця, представлена в такому ж стилі. Проста і водночас досить унікальна архітектура акцентує на українській національній культурі.

Історико-краєзнавчий музей був заснований в 1984 році до 900-річчя міста Броди. Фонди музею розташовані в двох будівлях. Головна знаходиться на площі Свободи. В XVIII ст. тут був монастир сестер-плакальниць. А в 1882—1918 роках засідало староство повіту Австро-Угорської імперії. Другий підрозділ музею знаходиться на території Бродівського замку. У музейних фондах зберігається близько 5 тисяч експонатів. Екс-

позиція включає 43 розділи і розміщена в 7 залах музею. Тут можна дізнатися про історію краю, починаючи з давніх часів (від кам'яного віку до Київської Русі). Представлений Литовсько-польський період; часи володарювання Австрійської імперії. Висвітлені: Перша і Друга світові війни. Зібрано багато матеріалів, присвячених боротьбі за незалежність в період ЗУНР та діяльності на Бродівщині ОУН-УПА. У музеї зберігаються археологічні пам'ятки, гроші різних століть, зброя, нагороди, предмети побу-

ту та культури, цікаві фото та документи.

Перша синагога у місті була дерев'яна і побудована наприкінці XVI ст., тому згодом, у 1742 році, вирішили спорудити кам'яну синагогу. Цегляна будівля увінчана двоюрисним аттиком. Стил ь бароко.

Нині євреїв у Бродах практично немає — від них залишились лише кілька будинків та синагога. Точніше руїни синагоги. Але руїни настільки величні, що навіть вони можуть прикрасити не лише Броди, а й будь-яке інше місто. Про дерев'яну синагогу у Бродах відомо із XVI ст. На жаль, під час чергової пожежі, що часто траплялися у єврейських кварталах, вона згоріла. До того ж єврейська громада міста дуже зросла й потребувала нового, значно більшого і багатшого храму. Наріжний камінь під синагогу, яка в майбутньому отримала назву Велика Бродівська, було закладено у 1742 році. Його заклав Іцхак Горовіц, син Якова Горовіца з Болехова, а кошти на її спорудження дав Яков Іцкович, син Іцхака Круківера. Правда, за ініціативою тогочасного луцького єпископа Антонія Кобельського місцева влада в обмін на дозвіл будівництва домовилася з кагалом

Велика Бродівська синагога

про виплату 350 злотих на рік для утримання одного учня у Луцькій духовній семінарії, на що євреї погодились. І це дійсно стала велика синагога, мабуть, одна з найбільших в Україні. Збудована синагога була спорудою оборонного типу (отвори в її аттику були свого роду амбразурами) і майже квадратною у плані. Неспокійний тоді був час, особливо для євреїв, татари шастали, та і місцеве населення завжди було не проти звинуватити «образний Богом етнос» у всіх своїх негараздах, тому храм став справжньою цитаделлю.

Протягом понад двохсотлітньої історії на Велику Бродівську синагогу валилося немало нещасть (війни, пожежі і т. д.). Значних пошкоджень синагога зазнала в роки Другої світової війни: були втрачені південна і північна прибудови. У середині 1960-х проведено ремонт споруди, і приміщення синагоги облаштували під склад. У 1991 році місцева влада намагалася провести реставрацію споруди з метою пристосування її для картинної галереї. Однак через складну економічну ситуацію, задум не був втілений.

Підгорецький замок. 1432 рік — перша згадка про Підгірці. За вірну

Підгорецький замок з повітря з висоти пташиного польоту, фото до 1939 року

службу Владислав Варненчик дарує село Підгірці у 1440 році Янусу Підгорецькому (герб Беліна — буква S з зірочкою) і до XVII ст. воно перебуває у власності роду Підгорецьких. Одного разу сюди приїжджає власник Бродів, великий гетьман коронний Станіслав Конецпольський. Тут кращий клімат, ніж у Бродях. Починає вести переговори про продаж Підгірців. Станіслав Конецпольський був на той час великим магнатом. Тільки на Волині йому належали 18,5 тис.

хлопських господарств. Він багато подорожує, бачив французькі замки на Луарі і вирішує збудувати тут власне такий замок. Роботи йшли дуже швидко, нестачі в грошах не було, майже за 5 років замок був вибудований. Головний автор проекту Андреас дель Аква і Гійом де Боплан. Цей тип називається Palazzo in fortezza (палац у фортеці), тобто поєднання панської резиденції з добре захищеною фортецею. Збудований з каменю і цегли, в основі плану — квадрат 100×100 з бастіонами на кутах. Замок оточений канавами, крім тильної сторони — там було болото. Три покоління Конецпольських робили все для покращення замку, запрошували найкращих художників того часу. Останній Конецпольський, Станіслав (внук засновника), заповідає замок Собеським у 1682 році. Зробив він це нібито за дарований йому титул гетьмана. Власником замку стає Якуб Собеський — син короля Яна. Наступним власником стає його брат Костянтин, 1720 року замок продають Жевуським. Станіслав Жевуський був злий і дуже ревнивий. Одного разу він настільки приревнував свою дружину, що вирішив її замурувати в пивницях замку живцем. Коли її туди

Підгорецький замок. 1879 рік

вели, вона сказала, що проклинає весь рід Жевуських по чоловічій лінії на стільки поколінь, скільки буде сходинок до пивниці. Їх виявилось чотири.

Станіслав Жевуський помер 1728 року, його син Вацлав Жевуський — 1799-го (тоді була золота доба замку), Северин Жевуський — 1811-го, Вацлав Жевуський помер 1831-го, його син Леон Жевуський продає замок у 1865 році Сангушкам. Перший із них, Владислав, через 2 роки передає замок синові Євстахію. Останній власник — Роман Сангушко виїхав у 1939 році в Бразилію, в Сан-Пауло, де і помер у 1984 році. Залишилися його сини Петро (помер у 1989-му) і Павло.

Вацлав Жевуський після смерті брата Юзефа стає власником ще й Олеського замку.

Він добудовує ще один поверх, легкі барокові павільйони, дах увінчує скульптурами атласів — один тримає земну кулю, другий — Всесвіт. У Підгірці запрошуються найкращі художники того часу, зокрема Шимон Чехович, який працював разом зі своїм сином. Вони створюють понад 100 полотен, з них багато портретів. У костелі на той час працював Лука Смуглевич теж із сином. Вся збірка налічува-

Вацлав Жевуський

Вид на Підгорецький замок

ла понад 700 полотен. Замкова каплиця була повністю завішана образами. Коли в XIX ст. їх перевірили — виявилось, що це все копії, але які вже на той час становили певну мистецьку вартість.

Вацлав привозить першу в Польщі парову машину, яка виробляє електрику, організовує друкарню з самим сучасним (на той час) обладнанням. Її потім викупить Антоній Піллер, львівський видавець. Вацлав зробив автентичний китайський зал, обставив замок прекрасними камінами і п'єцями з Гданська, привіз меблі а la Людовік XV. Мав опінію інтелектуала і розумної людини. Був навіть такий віршик:

*З Хребтовічем жиць,
з Радзивеллем піць,
з Огінським ядаць,
з Жевуським гадаць.*

Також він створив найкращий приватний театр, сам писав для нього п'єси на французькій мові, тут навіть виступав дід Юліуша Словацького. До наших часів дійшло дві комедії і дві трагедії.

У 1764 році тут, на третьому поверсі, відбулося гучне весілля його дочки Тереси, її видали заміж за Радзивілла «пане коханку».

На сеймі Вацлав різко виступає проти Росії. Його відправляють на

заслання до Калуги разом із сином Северином. Коли заслання скінчилось, він виїхав до Холмщини, де і помер. Після заслання ніколи не голів бороди. Його син Северин був дуже конфліктною людиною, боровся проти конституції «3-го Мая», подружився з Катериною II, організував Тарговицьку конфедерацію, був вірний Російській імперії. В історію Польщі ввійшов як Жевуський-зрадник.

Наступний Вацлав (внук першого Вацлава) увійшов до історії як Емір. Він цікавився східною культурою, дружив із ученими, був кінним підприємцем. У 1817 році виїхав на Схід, був там до 1821-го, де отримав титул Емір Тадж Уль-Фахр. Привіз біля ста арабських скакунів, до газет передавав репортажі зі своїх мандрівок, написав тритомну працю. У 1831 році бере участь в Листопадовому повстанні і пропадає без вісти.

Жевуські в Підгірцях збудували мануфактуру «брокатів» — парчових тканин. На цій мануфактурі працювали дуже кваліфіковані робітники, яких навчали ткачі з Фландрії. Вацлав також привіз хороші сорти винограду, з якого виготовляли досить хороше вино. Зали палацу оббили тканинами

дуже гарних кольорів. Були зали кармазиновий, золотий, зелений, китайський, дзеркальний, паркет — з цінних порід дерев. У декотрих залах — мармурова підлога. Вацлав перевіз до Підгірців з Олеська найцінніші речі. Дружина Вацлава, Анна з Любомирських, була надзвичайно релігійною особою. Постійно перебувала в молитві і весь час постилась. Проте це їй не заважало свою білизну прати у Франції, бо місцеві пралі, на її думку, були недостатньо кваліфіковані. Одного разу довелося продати ціле село, щоб розрахуватися з французькою прачкою.

Леон Жевуський жив у розкошах, надзвичайно багато тратив грошей і змушений продати Підгірці Сангушам. Економ Євстахія Сангушка зробив опис замку, який і зберігся до наших днів.

Підлога на першому поверсі була встелена плитами рожевого теребовлянського пісковика. При вході висіла кістка мамонта і портрет Августа з дружиною. Був вихід до підвалу і креденсової кімнати для гостей. Також тут була розташована їдальня, де висіло турецьке шатро з-під Відня. Партер обставлений меблями стилю бідермаєр. Найцінніші твори мистецтва зберігались на другому поверсі.

Передпокій лівої лоджії був розписаний Жаном де Бааном на тему подвигів Геракла. Тут була найстаріша пічка з біло-синього кахлю. Призначена для відпочинку варті. Був оздоблений портретами гетьманів, королів, воєначальників, відомих людей (у т. ч. Богдан Хмельницький), портрет селянина Коника. Всі двері оздоблені мармуровими порталами з гербами Жевуських. З передпокою був вхід до великої їдальні або лицарського залу. Два каміни і два п'єци опалювали зал. Стіни оздоблені дзеркалами в позолочених рамах. Плафони були вкриті розписами, на підлозі два великі годинники в стилі Людовіка XV

і перські килими. Меблі — курдибани і столики стюккової мозаїки. Стіни прикрашали тісно розвішані картини. Одна з них «Станіслав Жолкевський представляє королю полонених царів Шуйських», автор Стефан Донабелло. Але це була копія, привезена Євстахієм Сангушко з Волині. По кутах — найбагатша в Польщі колекція як холодної, так і вогнепальної зброї, а також все, що пов'язане з військом. Найдорожчий експонат — булава гетьмана Жевуського, інкрустована дорогоцінним камінням. Тут же і відбулося знамените весілля дочок Тереси.

Далі потрапляємо до особистого покою Вацлава, а потім і Леона Жевуських. Тут знаходилось понад 90 картин Шимона Чеховича — копії Рафаеля і Рембрандта.

Із зеленої зали переходимо до кармазинової. Плафони розписані Карлом Педретті «Жертвоприношення Діани Аполлонові». Зі стелі звисала люстра венеціанського скла, підлога — мозаїчно-мармурова. Тут були меблі родини Собеських — комоди з колекції Марисенькі. Біля каміна стояв столик із кишеньками для гри в карти чи в кості — тепер знаходиться в Олеському замку.

Із зеленої зали також можна було потрапити до палацової каплиці. Головна ікона — «Христос перед Пілатом» Чеховича. В куполі розпис «Воскресіння Ісуса Христа», на стінах — 53 ікони, а також 8 портретів власників. Біля вівтаря — мармуровий столик Яна Собеського. Навпроти вівтаря — мармуровий балкон для замкової капели. У XVIII ст. оббивка стін змінилася. Стіни оббивали полотном з розписами («фотошпалери»).

Далі — жовта зала, де плафони розписані на теми «Створення світу», «Лот з дочками».

Тут же знаходилась спальня Яна III Собеського, де він спав і де зберігалися його речі.

Останній поверх збудували на початку XIX ст., обстановка покоев третього поверху була досить скромною. Над кармазиною залом знаходилась алхімічна лабораторія Вацлава Жевуського.

Над китайською залом — замість склепіння був акваріум, де плавали рибки. При Жевуських у західному павільйоні другого поверху був бальний зал. А за часів Сангушків туди вивезли шлюбну карету Ізабелли Чарторийської (з Любомирських).

Фортечні стіни замку у Підгірцях

Над жовтою залогою був театр і музей музичних інструментів, що відкрили для публіки у 1720 році. (Лувр відкрили для публіки тільки у 1793-му.) Все це було до 1914 року, а в 1915-му тут перебували члени російської царської родини. Найцінніші речі вивезли до Гумніська (під Тарновом), а архів до Кракова (на Вавель). У 1916 році тут побували австрійський імператор Карл I (наступник Франца Йосифа) та німецький кайзер Вільгельм II, а до них — Оноре де Бальзак, коли їхав вінчатись до Евеліни Ганської і написав їй тут листа, Глінка, Мазепа, Хмельницький, Франц Йосиф, Петро I (після його візиту були вивезені до Літнього саду в Санкт-Петербурзі деякі скульптури).

Після війни сюди повертаються власники, які проживають до 1939 року. Вибухає Друга світова війна. Сангушки вивозять 16 вантажівок майна і через Румунію потрапляють на корабель, який відпливає до Бразилії. Тут пізніше було створено фонд Сангушка.

Двадцять шостого квітня 1945 року замок та костел передають Львівському історичному музею. Складають кошторис і проект відбудови, автор Євген Нагірний. Та з невідомих причин приміщення віддають під туберкульозний санаторій. Пожежа 1956 року сильно пошкодила палац, у 1997-му його передають Львівській картинній галереї.

Тут знімались фільми «Д'Артаньян і три мушкетери» і «Потоп» Ежи Гофмана.

Сам ландшафт просився, щоб зробити в Підгірцях терасний парк. Перший парк заклали в 1640 році, який у 1648-му спалили козаки Хмельницького. Наступний парк висаджують, він складається з трьох терас. До парку можна було вийти з партеру замку. Під терасою, що відділена від парку балюстрадою, — величезні приміщення 5×40 м. Припускають, що там були великі цистерни для води і лазні. Коли приїжджали гості, то заपुरо

піднімали і фонтани починали працювати. На нижній терасі, засадженій квітами, був великий фонтан. Нижня тераса (практично не збереглася) мала також фонтан, чотири квадрати з квітів килимового типу і була прикрашена скульптурами. Кожна тераса мала аркаду луки були сліпі. На самому нижньому рівні — насаджені дерева, кущі, став для форелі, куди стікала вода з фонтанів. З іншого боку був регулярний англійський парк. Частково збереглася алея з буків та лип завдовжки близько 300 метрів.

Воздвиженський храм у Підгірцях. Навпроти палацу знаходиться костел Воздвиження Святого Хреста. Його збудував Вацлав Жевуський і для цього запросив Карла Романуса. Костел у плані має ротонду, діаметром 12 м. Портал прикрашали 14 коринфських колон. Автор — Себастьян Фесінгер, за участю архітектора Леблана. Коли Жевуський підписував з Фесінгером угоду про створення фігур, він поставив умову: «Фігури не згинати, не вигинати, не бароко, а класицизм». Цей костел є однією з найкращих будівель з рисами класицизму на наших землях. Напис на порталі — *Наше спасіння у вірі в Бога.*

Інтер'єр костелу в стилі французького рококо розписував Лука

Костел Воздвиження Святого Хреста

Смуглевич з сином. Поліхромія, кольори пастельні, не яскраві. Купол ділиться на вісім секторів і там постаті стародавніх пророків. Усередині збереглася галерея, інтер'єр у відносно непоганому стані. Епітафії в основному Жевуських і Сангушок.

У 1745 році Леблан поставив на десятиметрових колонах дві скульптури: Богоматір Непорочного Зачаття і Йосиф із дитятком. У міжвоєнний період тут була турбаза, де зупинялась молодь. Є сонячний годинник. На річці Стир, що поблизу, був звіринець, а також млин і замкова пасіка.

Воздвиженський храм у Підгірцях